

af: *Elias Ole Tetens Lund*

Teksterne bygger på traditioner fra Kibbutz Dan og Kibbutz Sfayim (sanghæfter og mundtlig overlevering fra Moshe Givoni og Abraham Edut) og på den danske Haggadah og den danske Siddur.

Forberedelser:

Sederfadet med dets symbolske spiselige genstande

3 stk. matzot lagt ind i et dækken specielt til Sederfesten.

Vinglassene. 4 glas til hver kuvert - det kan vi ikke klare i aften, men der står 4 glas rundt ved tilfældige pladser. De, der sidder der må repræsentere os alle, når de enkelte glas skal tømmes.

I særligt glas til profeten Eliah - ingen uden Eliah må drikke af det.

Håbets stol med tallerken og vinglas til en flygtning

Vinterens afslutning og forårets komme - efeublade på borddugen

Sang 1: *Pana haGeshem*

Sang 2: *Aviv, Aviv*

Højsangen / Musik : Lucas Foss: *Come my Beloved*

Hvad betyder Pesach?

Pesach er "forbigang" og det hentyder til fortællingen i 2. Mose Bog om hvordan israelitterne i Ægypten skulle sikre sig at dødsengelen gik forbi deres døre da den tiende plage ramte Ægyptens folk. Den begivenhed fandt jo sted umiddelbart forud for udvandringen fra slaveriet, fra jernsmelteovnen Ægypten, hjemstedet for lidelse og trolddom.

Hvad er Mitswa ? "Det er en pligt"

Det er den egentlige betydning af sederfesten - at fortælle om udvandringen fra Ægypten. Men det er ikke noget, man kan gøre uden at have forberedt sig grundigt. Man går ikke bare i synagogen og så hjem bag efter for at tænde for TV. Huset skal gøres rent, der skal fjernes rester af de fødevarer som man spiser til daglig. Gryder og pletter og pander, tallerkener og bestik fra dagligdagen skal pakkes væk og særligt udstyr bringes frem, der skal bruges til madlavning og måltider i alle de 8 dage Pesach varer. Det er den ortodokse måde at gøre det på. Hvordan jøder i hele verden faktisk gør er sikkert meget forskelligt. Men fælles er man om at det er en særlig fest, som skal forberedes godt.

Ordet seder betyder orden.

Aftenen foregår i familien. Man sidder rundt om bordet i en bestemt orden, godt tilbagelæned sidder alle og deltager i aftenens højtidelighed. Der skal læses velsignelser, der skal vises symbolske ting frem og forklares, der skal spises og synges og læses højt. Fælles for alle familier er en slags "drejebog", der hedder Haggada. Den rummer bl. a. fortællingen om udvandringen fra Ægypten og den anviser en bestemt rækkefølge for, hvad der skal ske aftenen igennem.

Men allerede om dagen skal der gøres forberedelser: Huset skal renses for hometz: alt brød, der er syret - dvs. bagt med gær eller surdej - skal samles sammen og brændes. Om aftenen skal der så åbnes for pakken med det usyrede brød: matza. Der skal være helt stille, ingen må snakke lige i det øjeblik. Skal vi prøve ? Det hele varer så længe, at børnene bliver urolige og må have små opgaver undervejs - alligevel kan det hænde at de yngste falder i søvn. [Her åbnes pakkerne med matzot]

I.

Det hele begynder med at lysene tændes og velsignelsen over lysene siges:

*Baruch ata adonaj elohenu melech haolam, asher kideshanu ba'mitzvotav,
ve'tzivanu le'hadlik ner shel chag pesach.*

Velsignet være du evige, vor Gud, verdens konge, som har helliget os ved sine bud
og har påbudt os at tænde lysene for pesach-festen)

Den særlige takkevelsignelse siges :

Baruch ata adonaj elohenu she'he'chaianu ve'kijmanu ve'higgijanu lazzman hazeh.

Priset være du den Evige Gud, der har holdt os i live og bevaret os
og bragt os frem til dette tidspunkt.

Der skænkes vin op i det første glas. Ingen skænker vin for sig selv. Symbolsk viser det at hver enkelt deltager i festen ikke længere er slave. Det **første glas** vin drikkes.

2.

[Lederen af sederfesten løfter sederfadet og siger :]

"Dette er elendighedens brød som vore fædre spiste i Ægyptens land; enhver der sulten kom og spis, enhver der har behov for det, kom og deltag i pesachfesten. Nu her, til næste år i Israels Land, nu u-frie, til næste år frie mænd."

[Sederfadet (ke'arah) vises og symbolerne forklares]

- **bitre urter** (maror) = peberrod og rødbeder skal minde om ægypternes forbitring af livet for Israels Folk.
- **radiser og persille** (chozeret og karpas) dyppes i saltvand og spises idet man siger en velsignelse (..boreh pri ha.adama) disse grøntsager symboliserer foråret.
- **mørtel** (charoset) = minde om arbejdet med mursten til Farao
- **æg** (beitzah) = minde om festofferet og måske det frie menneskes spise
- **knoglen (zeroah)** = minde om at Gud førte Israels folk ud af Ægypten "Med stærk hånd og udstrakt arm"

3.

Hvorfor var det så forfærdeligt for israelitterne at være i Ægypten ? De var kommet til Ægypten under en hungersnød, og de blev inviteret til at bo der som tak for de tjenester Josef havde udført for Farao under hungersnøden. Den gamle Farao døde, og den nye vidste ikke noget om Josef og hans slægt. Da israelitterne fik mange børn, blev den nye Farao bange for at de skulle blive stærkere end ægypterne. Derfor beordrede han, at alle israeliternes nyfødte drenge skulle slås ihjel. Folket skulle gøre slavearbejde og behandles rigtigt hårdt.

Moshe var blevet reddet fra døden og var vokset op ved Faraos hof selv om han havde en jødisk mor. Gud viste sig for ham i en brændende tornebusk og han fik besked på at han skulle føre folket ud af Ægypten, fra slaveriet til friheden.

4.

Moshe undgik at blive påvirket af israeliternes slavementalitet. Han tog sit forbillede i de jødiske jordemødre, der udøvede civil ulydighed overfor Faraos lov om at de israelittiske nyfødte drenge skulle slås ihjel. Også hans egen mor viste sig dristig. Hun skjulte sin identitet og blev ansat som amme for sin egen søn.

Men Moshe fik et ægyptisk navn og blev opdraget ved hoffet. Det er en vigtig pointe, at der skal komme en person udefra, som ikke er fedtet ind i dagligdagens problemer, men som er blevet udset af Gud til at

befri folket og lede det ud af slaveriet. En anden vigtig ting er, at det er en person, der har de samme menneskelige fejl som vi kender fra os selv. F. eks. utålmodighed, vredesudbrud og selvrådighed, men også usikkerhed. Det kunne nemt have kostet ham livet. Han ville ud og se sit folk og da oplevede han, at en slavevogter slog en israelit ihjel. Han blev vred og slog ægypteren ihjel.

Den vrede Moshe er blevet taget i forsvar i en Midrash - en fortolkning i den talmudiske litteratur: Før han slog slavevogteren ihjel, så han først til højre og venstre, ikke fordi han ville sikre sig at ingen så det, men fordi han først ville se efter, om der dog ikke var én blandt hans landsmænd, der kunne tage sig sammen til at forsvare sin frænde. Der var ingen. Alle israelitter var gennem 16 generationer blevet så vænnet til slaveriet, at de intet turde gøre. Moshe tog en beslutning og slog den ægyptiske plageånd ihjel. Rabbi Hillel sagde: *Uvi-makom she-ein ana-shim, hish-taddel li-hiot ish (Avot 2:6)* : Hvor ingen andre tør gribe ind overfor uretten skal du handle som en mand. Men Moshe måtte betale dyrt for sin civilcourage. Han blev angivet af sine egne som den skyldige, og han måtte flygte ud i ørkenen. Her blev han hyrde hos præsten i Midjan, Jetro, der blev hans svigerfar og rådgiver. Det var denne flugt ud i ødemarken, der gjorde at Moshe så den brændende tornebusk og der fik sit første møde med Israels Gud. Han fik besked på at tage sine sko af, for det sted han stod på var helligt. Og her blev han instrueret i, at han skulle gå op til Farao og forlange, at folket skulle have lov til at drage ud af Ægypten og befries fra slaveriet.

5. Senere, da han havde ført folket ud af Ægypten, gik han op på Sinaj bjerg for at modtage lovens tavler af Gud. Men Gud kunne se, at israelitterne nede i ørkenen var begyndt at dyrke guldkalven. Gud ville udslette folket, men Moshe forhandlede med Gud og fik ham overtalt til at glemme sin vrede og lade være med at udrydde folket.

Michelangelo : Moses

Så langt, så godt. Men da Moshe selv vandrede ned fra bjerget og så folket danse omkring guldkalven – da blev han overvældet af vrede - og knuste lovens tavler mod klippen. Og han beordrede levitterne at stille op ved hans side og med sværd drage gennem lejren og slå de ansvarlige for afgudsdyrkelsen ihjel.

6.

Det andet glas fyldes med vin og drikkes

Nu begynder en vekselsang. Det er de fire spørgsmål.

Det yngste barn skal synge: "Hvorfor er denne aften anderledes end alle andre aftener?"

Og alle tilstedeværende skal synge svaret.

Sangen indeholder 4 ting med stor symbolsk kraft: de vigtigste er det usyrede brød og de bitre urter.

Beskeden om at sidde tilbagelænet omkring bordet var måske en erindring om, at Josef, da han som ægyptisk embedsmand modtog sine brødre, Jakobs sønner, placerede dem omkring bordet i den rækkefølge, de var blevet født. Nu - efter 400 år som slaver - blev Israels Hus endelig samlet om et bord i orden; det er seder.

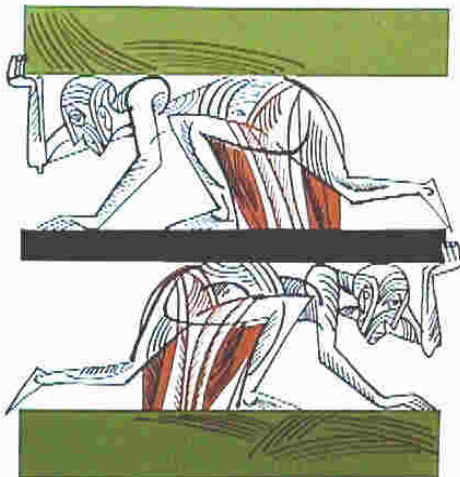
Sang 3: Ma Nishtana halaylah hazeh ... (Dansk Haggadah s. 6)

7.

Der åbnes for matzot, idet dækket bøjes til side, så brødet bliver synligt.

Sangen "Vi var slaver for Farao i Ægypten"... (Dansk Haggadah s. 7)

Sang 4 : Avadim hayinu

Selv hvis vi havde hørt historien tusind gange før ville det være en pligt for os at fortælle om udgangen fra Ægypten. - *va.afilu kulanu jode.im et ha.torah mitswa olenu lesaper bi tsiat Mitsraim* - (Dansk Haggadah s. 7)

8.

Haggada betyder beretning. Ordet bygger på en grundstamme af konsonanter Gimel - Yud - Dalet. Det betyder også sene, altså de sener som forbinder vore muskler med f.eks fingrene. Ordet har også betydningen at opdrage - det er når børnene trækkes hen til kundskaben . I Haggadah findes på dette sted en historie om fire børn. Igen er fire-tallet betydningsfuldt på denne aften.

Det ene barn har visdom, det andet er ugudeligt, det tredje er barnligt og fromt og det fjerde barn forstår ikke at spørge. Det er nu op til forældrene at give de rigtige svar til hvert af børnene. Det er ikke så svært at give et ordentligt svar til det kloge barn. Det får blot ny viden oven i som svar.

Det ugudelige barn spørger på en sådan måde, at han ikke mener, at det, der er fælles for de andre, også gælder for ham - så må man lukke munden på ham og svare, at det vi gør denne aften er på grund af det, som Herren har gjort for mig, da jeg drog ud af Ægypten - for mig, men ikke for ham.

Den barnlige blandt børnene får den korte forklaring som er en remse, der skal læres. Men det barn, der ikke forstår at spørge, han skal have det hele forklaret stykke for stykke, og han vil kun kunne forstå fortællingen, når den fremsiges netop på denne dag, hvor matzahbrødet og maror - de bitre urter - ligger på bordet foran ham.

9.

Slaveri kan være fysisk slaveri, det kendes også i verden i dag, men også åndeligt slaveri og social nedværdigelse - alt sammen forhindrer mennesker i at være frie og værdige. Også uden for højtiden påhviler det enhver at arbejde for at ufrihed og nedværdigelse fjernes. Fire gange forklares det i Torahen, at israelitterne skal behandle de fremmede godt, fordi vi selv var fremmede i Ægypten. Det er en af de profetiske læresætninger i jødedommen som er grundlæggende. [[Essay](#)]

10.

Pesach drejer sig om at den enkelte må kæmpe mod ufriheden, men det er ikke blot noget om den personlige frihed. Vi må også stille krav til myndighederne i vores eget land om at behandle forsvarsløse folk ordentligt: i Danmark irakiske flygtninge, der ikke kan vende hjem.

I Israel handler det om mænd, kvinder og børn, jøder såvel som arabere, der lever i fattigdom og arbejdsløshed. Exodus eller beretningen om udvandringen fra Ægypten er et symbol på befrielse og revolution, altså ideen om, at forandring er mulig.

11.

Håbets stol står der henne. Det er en ekstra stol ved sederbordet med en tallerken og et stykke matza. Denne stol venter på, at der kommer en flygtning og banker på. Det kan være en, der flygter fra forfølgelse i et land i verden i dag. Det gør livet bittert.

12.

De 4 bægre med vin på en lille kasse dækket med en hvid dug er her.

4-tallet er et symbol, der dukker op flere gange under sederfesten.

4 gange lover Gud noget over for folket:

- (ve'hotzeti) jeg vil føre jer ud fra de byrder ægypterne har lagt på jer
- (ve'hitzalti) jeg vil befri jer fra slaveriet
- (ve'gaalti) jeg vil udfri jer
- (ve' lakachti) jeg vil tage jer til mig som et folk og være Gud for jer

13.

Det 5te bæger vin er Eliasbægeret - Eliah er budbringer om den kommende tids Messias og han kan svare på alle spørgsmål. I sedernatten åbner vi døren for profeten Eliah og dette bæger står og venter på ham. Børn: hold godt øje med dette bæger. Elias er usynlig, men kan godt nippe af bægeret. Hvis han ikke kommer i år, så må I have tålmodighed til næste år.

Sang I I: Eliahu ha.navi

14.

Den jødiske tradition forbinder Eliah med mange forskellige legender som alle går ud på en ting: Eliah er budbringer for en tid med fuldkommen frihed, en tid, hvor slaveri og undertrykkelse ikke længere findes. Han bringer føde til de sultne og hjælper de nødlidende. Men han kommer kun, hvis vi bereder vejen for ham, når vi har skabt en verden hvor ingen nation vil bruge våben mod en anden. Der er krige rundt i verden. I Irak, i Afrika og vi har i 2007 været vidne til en krig i Libanon og 2009 i Gaza. Lad os alligevel fylde vin i *det tredje glas* og drikke for profeten Eliah.

Sang I I: Eliahu ha.navi

Vi skal sende en ud og låse døren op for Eliahu. Bent Melchior har denne kommentar til skikken:

- "Den stærke overbevisning om, at frihed ikke er noget, som man kan gå på kompromis med, har fulgt jøderne gennem tiderne. Hvor diktatur og dertil knyttet tyranni har rådet, dér har jøder været blandt de første til at gøre modstand. De har aldrig tvivlet på, at frihedens idé ville sejre. Det er så yderligere blevet bekræftet ved et af højdepunkterne i Sederaftenens ceremoni. Jeg tænker på det tidspunkt, hvor en af deltagerne bliver sendt ud til hoveddøren for at se, om profeten Elias venter udenfor.

Det er mig ikke ukendt, at denne tradition mange steder følges med et overbærende smil. Jeg skal være ærlig og indrømme, at jeg i nogle år selv havde svært ved at få mening i den del af ceremonien. Hvis profeten Elias vidste, at jeg boede på en bestemt adresse, og hvis han gerne ville i kontakt med mig, hvorfor skulle han så stille sig uden for døren og ikke banke på? Men så blev jeg mig bevidst, at titusindvis af jøder i hver generation har åbnet deres dør, uagtet at der i visse lande var banditter, der bare ventede på det øjeblik, hvor de kunne trænge ind i jødiske hjem og øve hærværk og lemlæste beboerne. Forventningen om Elias' og dermed Messias' komme var så stærk, at ingen skulle forhindre jøder i at åbne deres døre for dem.

Vi ved, at der ikke kommer messianske tider, hvis vi blot sidder bag lukkede døre med hænderne i skødet. Vi kan alle yde et bidrag til at gøre vores verden en smule bedre og dermed gøre noget for tikkun olam, en verden, der er en lille smule bedre. Om ikke andet kan vi signalere vores længsel efter den verden, hvor gammelt fjendskab bliver afløst af fællesskab, hvor den ene nation ikke mere skal løfte sværd imod den anden, og hvor alle skal kunne nyde frihedens glæder og ansvar ved symbolsk at åbne vores døre mod verden.

Det er så en lejlighed til at tænke på de mange, der har trodset ulige vanskeligere forhold, og til at få os til at holde udkig efter, hvor vi individuelt og sammen kan gøre en indsats for tikkun olam, gøre en forskel, der vil bringe os nærmere messianske tilstande."

tak til Bent Melchior [Jødisk Orientering nr 4, april 2009]

15.

Sederen indeholder oplæsninger fra Haggada shel Pesach (s. 17)

Ægypterne handlede ondt imod os, og de plagede os, og de pålagde os hårdt arbejde. Da skreg vi til den Evige Gud, vore Fædres Gud, og Gud hørte vor røst, og han så vor elendighed, vor møje og vor nød. - Så gik Moshe op til Farao, og sagde, at han skulle lade folket drage ud af Ægypten.

16.

Sang 6 : Ma.her Moshe

17.

Haggada beretter så (s.18): - DA FØRTE GUD OS UD AF ÆGYPTEN MED STÆRK HÅND OG MED UDSTRAKT ARM, MED STOR IMPONERENDE MAGT, MED TEGN OG MED UNDERGERNINGER.

18.

Farao's hjerte gøres hårdt hver gang Moshe og Ahron kommer og kræver af ham, at han skal give folket fri til at vandre ud i ørkenen og holde en fest for Herren. Farao svarer med at give dem endnu hårdere slavearbejde. Før fik de leveret alle materialerne til at lave mørtel og mursten. Nu skal de selv samle materialerne og alligevel producere lige så mange mursten som før. Farao trækker selv plagerne ned over sit hovede ved at gøre sig hård overfor israelitterne. Han kunne jo bare have ladet dem rejse. Men det ville give en forkert opfattelse af hvordan en hersker er skruet sammen i hovedet. Den menneskelige herskesyge er klart udmalet i skildringen af ægyptens ti plager. Men også Guds grusomhed i afstraffelsen af alle ægyptere, skyldige såvel som uskyldige.

Derfor kommer jeg til at tænke på hvordan Emmanuel Lévinas, en fransk-jødisk filosof der overlevede holocaust, stillede Gud for retten og stillede meget strenge krav om humanisme af Gud.

19.

Ægyptens ti plager må gøres konkrete for deltagerne i sederfesten, så hver eneste omkring bordet kunne være med , og forstå hvilke forfærdelige ting, der skete for ægypterne. Derfor dypper man fingeren i vinen og lade en dråbe gå til spilde for hver plage: Denne skik er første gang beskrevet i en bog af Eleazar af Worms i 1230. Det skulle fremkalde tanken om "Guds Finger", der skabte plagerne.

1. Blod / dam 2. Frøer / tsefardea 3. Utøj / kinim 4. Vilde dyr / arov 5. Pest / dævær

6. Bylder / shehin 7. Hagl / barad 8. Græshopper / arbeh 9. Mørke / hoshech

10. Ihjelslåen af de førstefødte / makat be'horot

Den gamle remse fra skolen [Birthe og Kirsten]

Hver gang ombestemte Farao sig og nægtede israelitterne at rejse, det endte tragisk med Guds vandring gennem landet. Englen passerede forbi israeliternes døre, der var mærket med blodet fra et lam, men ægypternes førstefødte, dyr som mennesker, blev dræbt.

20.

Deraf kommer navnet på Pesach , der betyder forbigangs-festen. (engelsk: Passover)

Den 14. i måneden Nissan, ved fuldmåne, skulle israelitterne spise et offermåltid i hast: Haggada'en fortæller: "med bæltet spændt, sko på jeres fødder og jeres vandrerstav i hånden. Når jeres børn så vil sige til jer: Hvad betyder denne tjeneste for jer? Da skal I sige: Dette er et pesach-offer for Gud, som passerede forbi israeliternes huse i Ægypten, da Han plagede ægypterne, men Han reddede vore huse!"

21.

Da kom befrielsen og man læser i Haggada'en (s.28)

I slægt efter slægt er enhver forpligtet til at anse sig selv for at være draget ud af Ægypten (melodi af Chaiim Parchi : [Bechol dor vador](#))

22.

Nu kunne det ikke gå stærkt nok: Ægypterne drev stærkt på folket for hurtigt at lade dem drage ud af landet.

Sang 5: Væ hi shæ am.da (melodi af Chaiim Parchi [Vehi Sheamdah](#)) (Gud har reddet os - ikke kun én gang har nogen prøvet at udslette os, men han vil redde os) .

Så løftede folket sin dej op, før den var gæret, idet de tog deres dejtrug , indhyllet i deres klæder, op på deres skuldre. Af den dej, som de førte ud af Ægypten, bagte de usyrede kager.

23.

Derfor spiser vi Matzot = det usyrede brød - Til minde om, at Israels Folk ikke nåede at få surdej med ud af Ægypten, da folket blev befriet.

Der er en velsignelse knyttet til det at spise matza: "Baruch ata adonaj elohenu melech haolam, asher kideshanu ba'mitzvotav ve'tzivanu **al achliat matza**"

På dette tidspunkt i sederfesten kan det hænde, at børnene bliver utålmodige. Der skal midt i alvoren være plads til noget lystigt. Det udspinder sig omkring Afikoman-traditionen. Afiku man betyder egentlig "fjern maden". Et stykke matza brækkes af det midterste hele stykke der ligger under det særlige matza-dækken. Det lægges til side synligt, men det snupes og bortføres af børnene, der skjuler det. Børnene kræver en belønning for at afsløre gemmestedet. Den genfundne afikoman deles og spises. Nogen steder findes en anden tradition beskrevet. Den danske forfatter Meir Aron Goldschmidt fortæller, at man gemte afikomanen fra det ene år til det næste som en talisman, en beskyttelse mod fare. (Livs Erindringer og Resultater Bd. I s. 71-72)

24.

De stakkels ægyptere skulle lide så meget før deres Farao var blevet mør og endelig lod israelitterne vandre. Og så - alligevel fortrød Farao og satte efter folket med sin hær. Men han omkom i havet med heste og ryttere.

Sang 8: Betsæt Israel mi.mitsraim / Da Israel drog ud af Ægypten (..) Skælv du Jord, for Herrens ansigt, Han som forvandler klippen til en vandrige sø. (Haggada s. 29, Salme 114)

Ægypternes skæbne har fremkaldt en anden tolkning af skikken med vindrypningen, nemlig at noget af glæden over befrielsen måtte ofres ved tanken om den faldne fjende. Man skulle ikke glædes over at de var omkommet, fordi de var også Guds skabninger.

25.

Da israelitterne endelig var sluppet ud i ødemarken meldte nye problemer sig. For første gang møder man Amalek, der bliver en plageånd, der duker op i historien mange gange - f. eks. i skikkelse af den onde Haman i fortællingen om Ester. Et andet problem: hvad skulle man spise og hvor kunne man finde vand? Var det ikke meget nemmere at blive i Ægypten og finde sig i at skulle levere slavearbejde? Var ødemarken virkelig friheden værdt ?

Da folket kom ud i ørkenen, var der nogle der ville hjem igen. De blev forvirrede. Fra nu af blev friheden temmelig anstrengende, for nu man skulle finde ud af, hvor man hørte til. Men hvor er hjemmet ? Var det i Ægypten ? Der var man jo slaver. Men selv slaver får vand og mad.

Tørsten var den værste, og forestil jer israelitternes store flokke af kvæg og geder, der brøler af tørst. Hvordan skal man kunne tænke i sådan en larm ? Sultne og tørstige irriterede folket Moshe og han bliver vred, og han slår med sin stav på klippen, så der sprang vand frem. Vi vil nu synge sangen om hvordan Moshe slog vand af klippen

Sang 7: U.Moshe hika al tsur

26.

Der var andre, der brokkede sig til Moshe: de ville tilbage til Ægyptens kødgryder. Siden den tid er begrebet "Ægyptens kødgryder" blevet symbol på at ægypterne gerne ville overtale israelitterne til at forlade deres tro og blive ligesom de andre og opgive deres identitet og deres frihed. Israelitterne sidder i den ene stue og spiser, mens ægypterne får serveret maden i den anden stue. Duften fra kødgryderne bliver af store afrikanske slaver viftet ind i stuen til israelitterne. Det dufter herligt og lokkende. Det er et billede på, hvordan israelitterne lokkes til at opgive deres identitet og blive lige som deres herrefolk. Men nu - ude i ødemarken var der naturligvis ikke nogen vej tilbage. Dog tanken om at vende tilbage blev i de 40 år i ødemarken et tilbagevendende uroelement, som kunne gøre Moshe vred.

27.

Husker I den fisk, som vi kunne spise i Ægypten? Og agurkerne og vandmelonerne og porrerne og løgene og hvidløgene? Nu visner vi hen. Her er intet! Vi har ikke andet end manna'en at se på! Der var heller ikke nogen af de besværlige spiseregler under slaveriet. Men nu - ude i friheden var der alle de nye spiseregler, som folket havde fået, da man accepterede loven. Ikke koge et kid i dets moders mælk.

28.

4. glas vin drikkes

hilsen: La.shana ha.baah bi.jerushalaim ha.benujah (Haggada'en s.50)

Denne hilsen med ønsket om at man skal mødes næste år i Jerusalem er gennem tiderne blevet tolket forskelligt. De sidste 100 år har det været opfattet meget konkret som zionismens ønske om at skabe et nationalt samlingspunkt for alle jøder i diaspora'en. I 1948 blev denne drøm realiseret med oprettelsen af staten Israel. I de senere år er det blevet klart, at Israel kan opfattes som jødedommens centrum. Men der er fortsat mange jøder udenfor Israel, der ønsker at kunne leve som minoritet i samfundet. Antisemitismen viser sig igen i Europa. Mange jøder vælger at forlade Europa; men udviklingen går i retning af en større

sammensathed, hvor folk også godt kan lide forskelligheden. Nogle kan godt lide at forene dette at være dansk og jøde og være i Israel. Derfor kan hilsenen om " næste år i Jerusalem" i dag godt forstås som et ønske om at realisere ideen om fortsat jødisk eksistens og jødiske værdier i Europa og andre dele af verden uden for Israel. En jøde kan godt optr;de som en mand, og alligevel hylde kvindelige værdier - uden at blive set ned på. Den næste sang nævner de tre patriarker (Abraham, Isak og Jakob) og de fire mødre (Sarah, Rebekka, Lea og Rachel)

29.

slutningssang sang 12 : E`had mi jodæa

30.

Måltid: spisning af Matzot og Charoset

Afslutning med bordsang: Shir Hamaalot (Haggada s. 32, salme 126)

31.

Danse: Zaddik katamar, Mezare Yisrael, etc.